

Методика. В ходе исследования применены общенаучные и специальные методы и приемы познания. В работе использованы методы анализа, синтеза, группировки, абстрагирования, обобщения, индукции и дедукции.

Результаты. На основании проведенного исследования проанализированы существующие подходы к определению требований к профессионального бухгалтера и формализован вклад специалистов по бухгалтерскому учету в развитие предприятия, государства и общества.

Ключевые слова: бухгалтер, международные стандарты финансовой отчетности, профессиональная деятельность, профессия бухгалтера, специалист, сертификат.

УДК 336.22
Каминський П. Д.,
канд. екон. наук, доц.,

Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: kaminsky75@ukr.net

ПРИБУТОК ТА РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

UDC 336.22
Kamynskyi P. D.,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,

Donetsk National University
of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: kaminsky75@ukr.net

PROFIT AND PROFITABILITY AS INDICATORS OF ENTERPRISE ACTIVITIES EFFICIENCY

Мета. Метою статті є дослідження теоретичних підходів до категорій «прибуток» і «рентабельність» як ключових показників ефективності діяльності підприємства та шляхів їх зростання.

Методи. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових методів гносеології: методи теоретичного й логічного узагальнення, аналізу і синтезу, порівняння та прогнозування.

Результати. На підставі проведеного дослідження розглянуто прибуток та рентабельність як показники ефективності діяльності підприємства, проблеми зростання прибутку та рентабельності, визначено роль прибутку та рентабельності в сучасних умовах господарювання, а також наведено шляхи підвищення рентабельності та прибутковості продукції з метою виявлення факторів, які впливають на ефективність діяльності підприємства.

Ключові слова: валовий дохід, витрати виробництва, ефективність виробництва, прибуток, підприємство, рентабельність, резерви підвищення.

Постановка проблеми. Прибуток є головною рушійною силою ринкової економіки та певним гарантом прогресу соціально-економічної системи. Прибуток це узагальнювальний показник діяльності підприємства, але він недостатньо точно відображає ефективність підприємницької діяльності. Прибуток показує абсолютний ефект діяльності підприємства без урахування використаних ресурсів, тому його необхідно доповнювати показником рентабельності.

© Каминський П. Д., 2016

Рентабельність – це якісний, вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання ресурсів, що є в наявності, в процесі виробництва і реалізації продукції. На даному етапі розвитку України багато підприємств та організацій є малоприбутковими, що є наслідком інфляції, нестабільності податкового законодавства, невисокої купівельної спроможності населення та нестабільної політичної ситуації в країні. Так, проблема отримання прибутку та підвищення рентабельності діяльності є актуальною в сучасних умовах для підприємств усіх галузей народного господарства України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання збільшення прибутку та рентабельності підприємства широко розглянуто у теоретичному та практичному аспектах у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед них: Білик М. Д., Бланк І. О., Будько О. В., Верига Ю. А., Верхоглядова Н. І., Власова Н. О., Гриньова О. М., Дзюбенко Л. М., Кащена Н. Б., Кірейцев Г. Г., Лахтіонова Л. А., Линник О. І., Мелушова І. Ю., Саблук П.Т., Савицька Г. В., Хістієва О. В., Черниш С. С., Шеремет А. Д., Ярошенко С. П. Незважаючи на велику кількість розробок і значні досягнення в теорії та практиці збільшення прибутку та рентабельності, варто зазначити, що проблеми мобілізації резервів збільшення прибутку підприємства та його рентабельності саме у сучасних умовах вивчені недостатньо.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних підходів до категорій «прибуток» і «рентабельність» як ключових показників ефективності діяльності підприємства та шляхів їх зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах господарювання головною місією функціонування підприємства є виробництво продукції (послуг) для задоволення потреб ринку та одержання максимально можливого прибутку. Для аналізу ефективності роботи підприємства використовують відповідні показники рентабельності та прибутковості, які є основними для визначення ефективності діяльності підприємства.

Ефективність виробництва – категорія, яка характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить не лише про приріст обсягів виробництва, а й про те, якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст, тобто свідчить про якість економічного зростання. Ефективність виробництва відображає не тільки приріст обсягів виробництва, а й те, якою ціною, тобто якими затратами досягають цього приросту [1, с. 98].

Прибуток і рентабельність також є основними якісними показниками, що відображають економічну ефективність підприємства, його фінансовий стан, успіхи та можливості у виконанні розробленої програми економічного та соціального розвитку. Рентабельність і прибуток тісно пов'язані між собою. Так, зростання прибутку підприємства створює умови для збільшення рентабельності. Прибуток підприємства в загальному розумінні являє собою частину вартості прибуткового продукту, створеного працею, і є складовою частиною доходу підприємства.

В економічній науці розрізняють обліковий, економічний і чистий прибуток. Обліковий або бухгалтерський прибуток – це різниця між валовим доходом (виручкою) і зовнішніми витратами виробництва. Економічний прибуток становить різницю між валовим доходом і всіма витратами виробництва, тобто зовнішніми і внутрішніми. Чистий прибуток – це та частина облікового прибутку, що залишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів у бюджет [1, с. 170].

Одним з найкращих визначень прибутку є визначення, яке надає І. О. Бланк. Так, на думку вченого: «прибуток є вираженим у грошовій формі чистим доходом підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, і становить різницю між сукупним доходом і сукупними

витратами у процесі здійснення цієї діяльності» [2, с. 15]. Прибуток є тим самим показником, який характеризує успішність і ефективність діяльності будь-якого підприємства. З терміном «рентабельність» справа складніша.

Якщо сума прибутку показує абсолютний ефект діяльності, то рентабельність характеризує міру цієї ефективності, тобто відносний рівень прибутковості підприємства або продукції, яка реалізовується. У загальній формі рентабельність розраховують як відношення прибутку до витрат або використаних ресурсів (капіталу).

Рентабельність – це ступінь дохідності, вигідності, прибутковості бізнесу. Її вимірюють за допомогою цілої системи відносних показників, що характеризують ефективність роботи підприємства у цілому, прибутковість різних напрямів діяльності (виробничої, комерційної, інвестиційної тощо), прибутковість виробництва продукції і послуг окремих видів. Рентабельність здатна визначити як ефективність всього підприємства в цілому, так і ефективність його окремих напрямків виробництва. У фінансовій практиці виокремлюють такі основні групи показників рентабельності: рентабельність продукції, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність продажів (валова, операційна, чиста рентабельність продажів).

Для досягнення високих результатів фінансово-господарської діяльності та одержання прибутку керівництву підприємства необхідно звернути увагу на виготовлення прибуткової продукції, для цього підприємство повинно регулярно аналізувати рентабельність виробів, зменшуючи випуск нерентабельної або малорентабельної продукції. Прибуток і рентабельність є не тільки оціночними показниками, на них також покладаються найважливіші функції, пов'язані з ефективністю виробничо-господарської діяльності підприємства: облікова, стимулююча та бюджетотворююча (рис. 1).

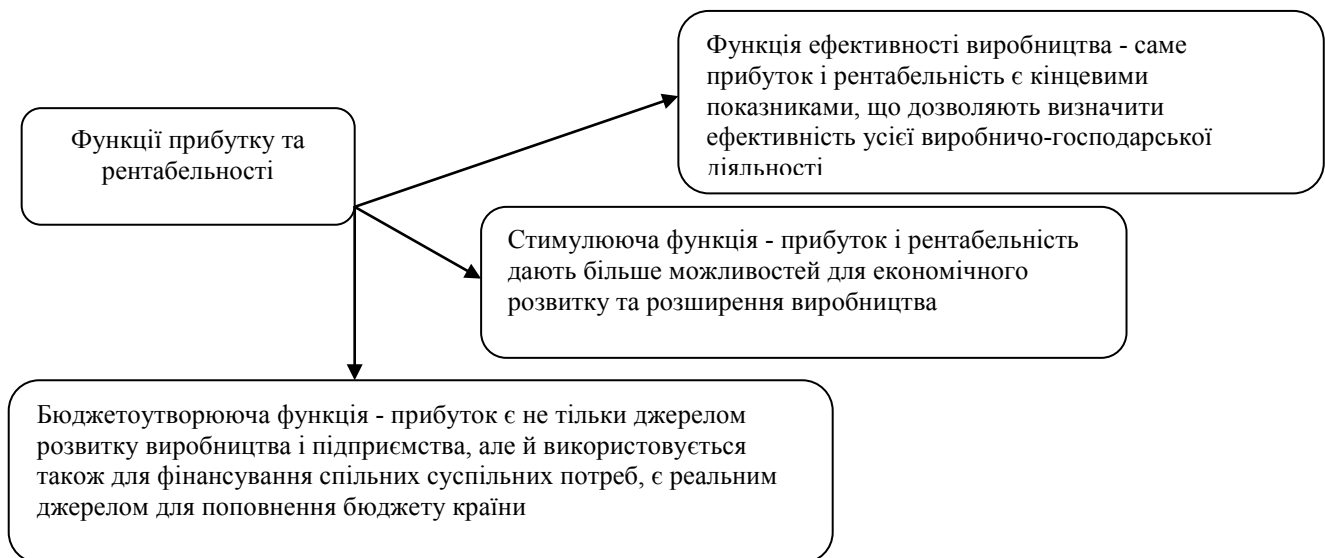

Рисунок 1 – Основні функції прибутку та рентабельності

Примітка. Розроблено автором на основі [3].

Джерелами підвищення ефективності діяльності є систематичне зростання продуктивності праці, економне та дбайливе використання всіх видів ресурсів, збільшення обсягів виробництва та підвищення якості продукції (рис. 2). Кожне підприємство постійно веде роботу щодо пошуку резервів підвищення ефективності діяльності у якій задіяний керівний склад та провідні спеціалісти.

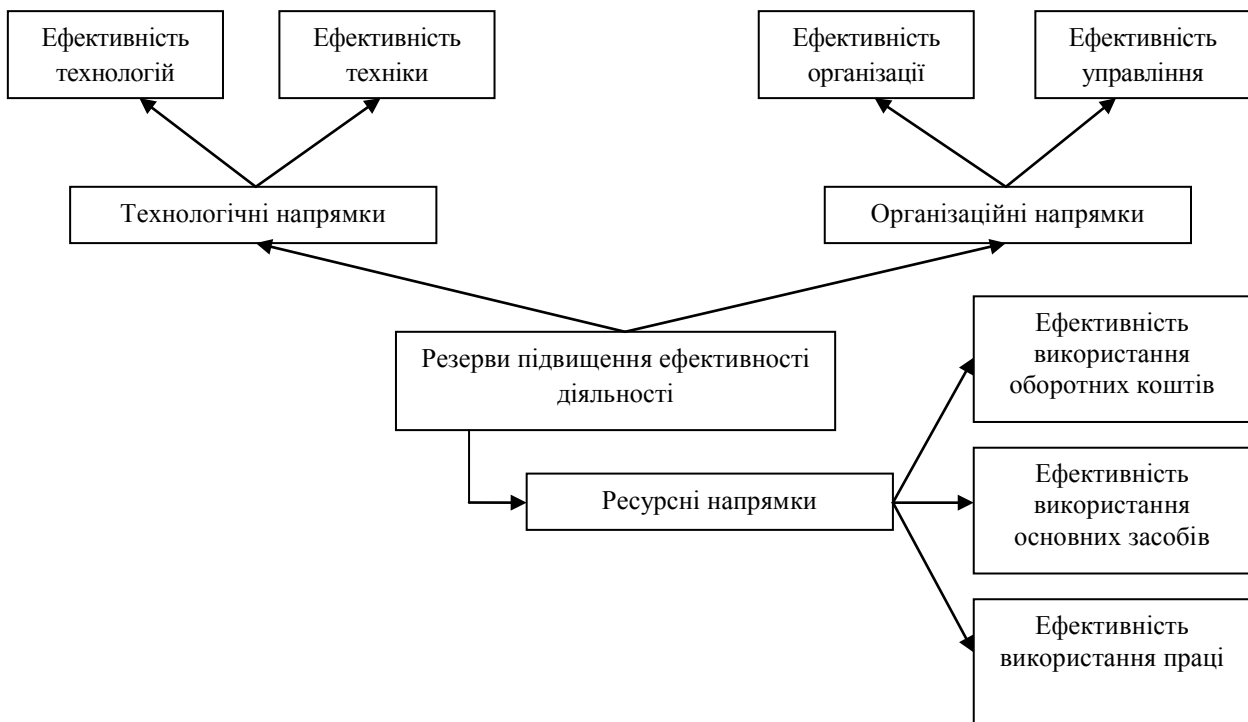

Рисунок 2 – Резерви підвищення ефективності діяльності

Примітка. Розроблено автором на основі [4].

Схема, наведена на рисунку 2, окреслює загальні напрямки аналізу об'єкта. Перші з них – технологічні напрямки – справляють найзначніший вплив на рівень і динаміку ефективності виробництва продукції. Устаткуванню належить провідне місце в програмі підвищення ефективності, передусім, виробничої діяльності. Матеріали та енергія позитивно впливають на рівень ефективності, якщо розв'язуються проблеми ресурсозбереження, зниження матеріаломісткості та енергоємності продукції, раціоналізується управління запасами матеріальних ресурсів і джерелами постачання.

У межах другого, тобто організаційного напрямку, здійснюється пошук можливостей підвищення ефективності тих процесів, що відбуваються на підприємстві. Насамперед, увага звертається на ефективність управління. Важливою складовою ефективності підприємства, а, отже, і значним резервом її підвищення, є організація виробничого процесу. У конкретних умовах підприємства варто проаналізувати всі аспекти, що визначають ефективність організації робіт, від рівня робочого місця окремого робітника чи спеціаліста до рівня підприємства в цілому.

Найширше на підприємстві застосовують такі резерви, як підвищення ефективності використання персоналу шляхом оптимізації кадрового складу, реструктуризації та атестації, а також технологічний резерв, тобто капіталовкладення в основні засоби. Ресурсні напрямки відображають першочергову необхідність аналізу ефективності використання наявної матеріальної бази виробництва та живої праці. Проте варто врахувати рівень завантаження обладнання в часі, структуру собівартості продукції, що виготовляється, з точки зору співвідношення в ній часток амортизації, матеріальних витрат, витрат на оплату праці.

Зазначені показники варто розглянути в динаміці, а також, якщо є можливість, порівняти з показниками найближчих конкурентів. Для оборотних фондів найважливішим показником є швидкість їх обороту, отже, слід проаналізувати чинники її збільшення, зокрема, такі як зменшення обсягів незавершеного виробництва, удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення з метою оптимізації

виробничих запасів, створення системи заохочення за економію сировини, енергії та матеріалів й відпрацювання її дієвості, акцентування увагу на використанні сучасних високотехнологічних матеріалів, прискорення реалізації готової продукції, зменшення обсягів дебіторської заборгованості та ін. [5, с. 134–135].

Що стосується аналізу ефективності використання трудового потенціалу підприємства, то тут слід зосередити увагу на таких аспектах:

- внутрішньо змінні втрати робочого часу;
- втрати робочого часу внаслідок плинності кадрів;
- рівень використання засобів механізації, автоматизації праці та комп'ютерної техніки;
- аналіз системи стимулювання тих, хто працює;
- визначення професійно-кваліфікаційної структури тих, хто працює [6, с. 218].

Лише вмиле використання всієї системи названих напрямків може забезпечити достатні темпи зростання ефективності діяльності підприємства.

На сучасному етапі в Україні в умовах кризи спостерігається тенденція до значного зниження рівня рентабельності виробництва, що означає збитковість багатьох підприємств (табл. 1).

Таблиця 1 – Рівень рентабельності підприємств за видами промислової діяльності

	Рівень рентабельності, %				
	2011	2012	2013	2014	2015
Промисловість, в т.ч.	6,0	3,4	3,0	1,6	3,4
– добувна промисловість і розроблення кар'єрів	21,6	14,7	12,5	21,4	14,8
– переробна промисловість	3,1	1,8	2,1	-0,6	2,9
– виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2,9	-8,0	-8,2	-23,5	-14,7
– машинобудування	7,4	9,9	6,6	-2,4	5,2
– металургійне виробництво	0,7	-4,2	-2,7	2,8	2,6
– постачання електроенергії, газу, пари	6,8	3,3	1,3	-0,1	-0,5

Примітка. Розроблено автором на основі [7].

Аналіз наведених статистичних даних дозволяє зробити висновок про поступове зменшення рівня рентабельності діяльності по промисловості України в динаміці років з 6,0% 2011 року до 1,6 % 2014 року, при цьому зменшення рентабельності спостерігається в усіх галузях промисловості, а по деяких ми спостерігаємо навіть від'ємний результат рентабельності. Так, в переробній промисловості рентабельність зменшилась з 3,1% 2011 року до 2,1 2013 року, а 2014 року навіть був від'ємний результат – (-0,6%). По хімічній промисловості рентабельність зменшилась більш різкими темпами і склала 2014 року (-23,5%) замість 2,9% 2011 року, така динаміка спостерігається і в машинобудуванні і в постачанні електроенергії, газу, пари.

Такі показники рентабельності у більшій мірі пов'язані з ростом витрат на виробництво, з витратами на матеріальну і сировинну складову, вони прямо впливають на величину собівартості продукції, а, отже, і прибутки, це також пов'язано з тим, наскільки раціонально і економічно витрачаються матеріальні ресурси – адже частка матеріальних витрат у складі собівартості зазвичай коливається від 60 до 90%.

Лише політична стабілізація в Україні 2015 року поступово призводить до покращення рентабельності діяльності, так рентабельність промисловості збільшилась

на 1,8% і склала 3,4%. Це сталося через збільшення рентабельності переробної промисловості на 3,5%, машинобудування на 7,6% та покращення результатів діяльності виробництва хімічної продукції. Рентабельність добувної промисловості і розроблення кар'єрів, металургійного виробництва та постачання електроенергії, газу, пари продовжує поступово знижуватись 2015 року.

Необхідний рівень прибутку і рентабельності підприємства дозволяє вирішувати цілий комплекс завдань, що обумовлюють стабільність і ефективність бізнесу. Однак можливість досягнення прибутку проблема складна, оскільки залежить від впливу безлічі факторів. Всі фактори, що впливають на прибуток та рентабельність, можна поділити на дві групи:

- фактори зовнішнього середовища (об'єктивні),
- фактори внутрішнього середовища (суб'єктивні) [8, с. 141].

До факторів зовнішнього середовища відносять: економічну ситуацію в країні, рівень інфляції, характер і гостроту конкурентної боротьби, кон'юнктуру ринку або співвідношення між попитом і пропозицією на продукцію та послуги підприємств, податкову і кредитну політику держави і комерційних банків, тарифи на товари та послуги, що надаються іншими підприємствами, ціну на сировину та товари для підприємств.

Одні з цих чинників прямо впливають на прибуток, інші опосередковано через товарообіг (оборот) або витрати виробництва та обігу.

До внутрішніх факторів, залежних від діяльності підприємств, відносяться: тип і категорія підприємства, і відповідно розмір націнки на сировину, продукти та послуги, що встановлюються підприємствами, рівень технічної оснащеності підприємства, рівень механізації праці, прогресивність техніки та обладнання, що застосовуються на підприємствах, характер технологічних процесів та їх прогресивність, рівень продуктивності праці, обсяг і склад виробленої продукції, послуг і товарообігу, сума і рівень витрат виробництва і обігу, зокрема співвідношення між змінними і постійними витратами, обсяг активів підприємства, їх структура, віддача і інші фактори [8, с. 142].

Зростання прибутку та рентабельність має велике значення не тільки для подальшого розвитку підприємства, галузі, але й усієї України, оскільки являє собою джерело коштів для формування доходної частини державного (місцевого) бюджету.

Існує багато шляхів і методів збільшення прибутку і рентабельності, щоб зробити діяльність підприємства більш ефективним (табл. 2).

Таблиця 2 – Напрямки збільшення прибутку і рентабельності

Шляхи збільшення	
ПРИБУТКУ	РЕНТАБЕЛЬНОСТІ
1. Збільшення випуску продукції.	1. Зниження собівартості продукції.
2. Поліпшення якості продукції.	2. Підвищення продуктивності праці.
3. Продаж зайвого устаткування та іншого майна або здача його в оренду.	3. Скорочення невиробничих витрат.
4. Зниження собівартості продукції шляхом раціонального використання матеріальних ресурсів, виробничих потужностей і площ, робочої сили і робочого часу.	4. Скорочення адміністративно-управлінського персоналу.
5. Диверсифікація виробництва.	5. Зниження втрат від браку та ін.
6. Розширення ринку продажу та ін.	

Примітка. Розроблено автором на основі [9].

Крім вищезазначених напрямів підвищення рівня прибутку та рентабельності підприємства можна також виокремити:

- проведення серйозних маркетингових досліджень та прогноз

кон'юнктури ринку;

визначення своєї ніші на ринку і споживачів своєї продукції і послуг;

– удосконалення управління активами, скорочення наднормативних запасів, удосконалення їх нормування, вирішення проблем обліку й оцінки їх для наступної реалізації на сторону, посилення матеріальної зацікавленості в раціональному користуванні ресурсами;

– скорочення ризиків неплатоспроможності (при освоєнні нових ринків або висновку договорів з новими торговельними партнерами) через використання факторингу, тобто висновок тристоронніх договорів за посередництвом банківських структур;

– збільшення виручки підприємства, яка має великий вплив на прибуток.

Підвищенню рентабельності підприємства сприяє впровадження прогресивних технологій в галузі організації виробництва і обслуговування споживачів товарів і послуг, вдосконалення організації виробництва та якості обслуговування, підвищення технічної оснащеності підприємств та продуктивності праці, впровадження прогресивних інформаційних технологій, здійснення режиму економії на підприємствах, стимулювання збуту продукції та послуг, вдосконалення системи організації та оплати праці працівників, підвищення мотивації праці та ряд інших.

Висновки. Для успішного розвитку будь-якого підприємства чи організації керівництву необхідно приділяти увагу таким показникам ефективності діяльності, як прибуток і рентабельність. Співвідношення прибутку із затратами являє собою рентабельність. Рентабельність характеризує рівень прибутковості, аніж прибуток характеризує кінцеві результати діяльності підприємства. Після оцінки факторів впливу на рентабельність підприємство може виявити, за рахунок чого можливе нарощення обсягів виробництва і реалізації товарів. Це заходи щодо підвищення продуктивності праці працівників, зменшення витрат на виробництво продукції, цінова політика, покращення системи маркетингу на підприємстві.

Таким чином, керівництво підприємства повинно постійно здійснювати активний пошук всіх можливих напрямків вдосконалення виробництва, підвищення конкурентоспроможності власної продукції, що буде сприяти зростанню прибутку та рентабельності підприємства. Одним з таких сучасних напрямів є використання методу «витрати – випуск». За цим методом загальний результат роботи підприємства визначається шляхом підсумовування експлуатаційного, фінансового та надзвичайного результатів. За кожним з видів діяльності провадиться порівняння витрат з випуском продукції (реалізацією), доходами і визначається кінцевий результат. Це надає можливість аналізувати кожний фактор впливу, визначити «вузьке» місце та обирати напрями покращення діяльності і підвищення рентабельності.

Список літератури/References

1. Основи економічної теорії : навч. посіб. рекомендовано МОН / Ажнюк М. О., Передрій О. С. – К. : Знання, 2008. – 368 с.
Azhniuk, M. O. Peredriy, O. S. (2008). *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Fundamentals of economic theory]. Kyiv, Znannia Publ., 368 p.
2. Бланк И. А. Управление прибылью. – 2-е изд., расш. и доп. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 752 с.
Blank, I. A. (2002). *Upravlenie pribyllyu* [Profit management]. Kiev, Nika-Centr, Elga Publ., 752 p.
3. Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. Економічний аналіз : теорія і практика. Підручник за ред. проф. А. Г. Загороднього. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів: Магнолія, 2006, 2008. – 440 с.

Kindratska, H. I., Bilyk, M. S., Zahorodniy, A. H. (2008). *Ekonomichniy analiz: teoriia i praktyka* [Economic Analysis: Theory and Practice]. Lviv, Mahnoliia Publ., 440 p.

4. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : Навчальний посібник – К. : Знання, 2008. – 639 с.

Kupalova, H. I. (2008). *Teoriia ekonomichnoho analizu* [Theory of Economic Analysis]. Kyiv, Znannia Publ., 639 p.

5. Яркіна Н. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / Н. М. Яркіна – Київ : Ліра-К, 2015. – 498 с.

Yarkina, N. M. (2015). *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise]. Kyiv, Lira-K Publ., 498 p.

6. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 536 с.

Savitskaya, G.V. (2009). *Analiz hoziaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya* [Enterprise economic activity analysis]. Moscow, INFRA-M Publ., 536 p. (accessed 20 December 2016).

7. Тарасенко І. О. Фінанси підприємств: підручник / Тарасенко І. О., Любенко Н. М. – К. : КНУТД, 2015. – 360 с.

Tarasenko, I. O. (2015). *Finansy pidpriemstv* [Finance of Enterprises]. Kyiv, KNU TD Publ., 360 p.

8. Гавалешко С. В. Рентабельність підприємства та шляхи його підвищення [Електронний ресурс] / С. В. Гавалешко // Економікс. – 2012. – № 10. – Режим доступу: www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_106158.doc.htm.

Navaleshko, S. V. (2012). *Rentabelnist pidpriemstva ta shliakhy yoho pidvyshchennia* [Profitability of the enterprise and ways to its enhance]. Available at: www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_106158.doc.htm. (accessed 24 December 2016).

Дата надходження статті до редакції: 15. 09. 2016 р.

Objective. *The objective of the article is to study theoretical approaches to the categories of «profit» and “profitability” as the key performance indicators of the company and the ways of their growth.*

Methods. *During the research complex of scientific methods of gnosiology is applied: methods of theoretical and logic synthesis, analysis and synthesis, comparison and prediction.*

Results. *Based on the research the profits and profitability as the indicators of performance of the company, the problem of profit growth and profitability are considered; the role of profit and profitability in modern conditions of managing is determined; ways to improve profitability and profit of products in order to identify factors that influence the enterprise activity effectiveness are given.*

Key words: *gross revenue, production costs, production efficiency, profit, company, profitability, reserves increase*

Цель. *Целью статьи является исследование теоретических подходов к категориям «прибыль» и «рентабельность» как ключевых показателей эффективности производства и направлений их повышения.*

Методика. *В процессе исследования использован комплекс общенаучных методов гносеологии: методы теоретического и логического обобщения, анализа и синтеза, сравнения и прогнозирования.*

Результаты. *На основании проведенного исследования рассмотрены прибыль и рентабельность как показатели эффективности деятельности предприятия, проблемы роста прибыли и рентабельности, определена роль прибыли и рентабельности в современных условиях хозяйствования, а также приведены пути повышения рентабельности и прибыльности продукции с целью выявления факторов, влияющих на*